

Mindszenty és a Mura mente a II. világháború időszakában

Bevezetéképpen jelzem, hogy e tanulmányban – amely a Vasi Szemlében néhány esztendeje megjelent munkámnak kibővített változata – Mindszenty József kimagasló és sokrétű tevékenységének olyan fejezetére összpontosítok, amely Zala megyei berkeken kívül meglehetősen ismeretlen. Ez részben annak köszönhető, hogy a II. világháború idején a Mura mentén zajló történések, összehasonlítva a felvidéki, észak-erdélyi és bácskai eseményekkel, még történész berkekben is kevésbé voltak előtérbe helyezve, kivéve talán a Muraközre vonatkozó legfontosabb 1941-es fejleményeket. Másrészt a Mindszenty életmű annyira sokszínű és gazdag terjedelmű, hogy egyetemes magyar és egyházi szempontból kiemelkedőbb tettek és események mellett, a Mura mente iránt kifejtett érdeklődés – objektíve – eléggé háttérbe szorult. Az elmúlt évtizedekben valamennyire „elhallgatott” időszak a 20. századi magyar történelem egyik legfontosabb egyénisége számára, valamint Zala megye és a mai Muravidék, illetve Mura mente szempontjából – 1941 tavaszától egy bő esztendőn át – nagy küzdelmet jelentett.

Mindszenty József Mura mentére vonatkozó szerepvállalása könnyebb megértése céljából néhány, a korabeli Zala megye és a régió szempontjából fontos jelenségre is utalok. Esetenként ezen elemzés hangvétele Mindszenty (egykor: Pehm) József teljes életműve keretében kritikusnak tűnhet, azonban a mártírfőpap óriási vallási, nemzeti és európai jelentőségének semmiképpen nem kíván ártani. Az első világháború után Magyarország számára elveszített területek visszacsatolásáért kifejtett küzdelme ugyanis kiterjedt érzékeny kérdésekre is, és néhány kijelentése azzal kapcsolatosan a ma emberének talán szélsőségesnek tűnhet, azonban a korabeli hangulat tükrében nyilván más volt annak a kicsengése. A véleményformálás keretében megpróbálok objektív lenni, azaz érzékeltetni kívánom a korabeli helyzet hangulatát és akkori értelmezését, valamint annak szélesebb dimenzióba helyezett hatását, összefüggéseit.

Az I., majd a II. bécsi döntés révén bekövetkezett területgyarapodások után, az 1940. esztendő végén, már csak a délszláv államhoz került területek teljes vagy részbeni visszaszerzése állt a magyar politikai elit és a közvélemény célkitűzésének középpontjában. Arra várt a határon túlra szorult magyar közösség is, amelynek tagjai, és különösképpen gyér számú értelmisége, valamint tehetősebb iparosai és gazdálkodói titokban kizárólag a visszacsatolásban jelölték meg a közösségi jövő perspektíváját. A 20. század harmincas éveinek végén az ilyen célkitűzésnek gyakorlatilag nem volt alternatívája. Az ún. délvidéki történelmi régióban található, a Jugoszláv Királysághoz tartozó területek visszaszerzése az említett időszakban nyilvánosan nem lehetett jelen. A nemzetközi helyzet, a német elvárások és a magyar-jugoszláv kapcsolat alakulása is elége behatárolta a mozgásteret.

A területgyarapodás kérdésében Vas és Zala megyék is érdekeltek voltak, hiszen az I. világháború végéig a Muramellék (később a Muravidék szó honosodott meg) és a Muraköz az említett megyék szerves részét képezte ezer esztendőn át. Így az illetékes megyei politikai-közigazgatás szervek és testületek erősen reménykedtek egykori területeik visszaszerzésében, holott vágyaiknak nyilvánosan ők sem adhattak hangot. A visszacsatolást követő időszak különböző testületei üléseinek hangulata alapján megállapítható, hogy a remény óriási volt. Az említett megyék vezetői (pld. Szücs István, Vas megye főispánja, Teleki Béla, Zala megye főispánja, dr. Brand Sándor, Zala megye alispánja és mások) rendkívül sokat fáradoztak a kérdés rendezése ügyében, majd a visszacsatolás után a visszatért részek integrálódását illetően is¹.

1 Zala Megyei Levéltár, XIV/23 – Teleki Béla főispán magániratai

Zala megye törvényhatósági bizottságának (a megyegyűlésnek) akkoriban tekintélyes képviselője volt Pehm József, pápai prelátus, zalaegerszegi apátplébános, akinek úgyszintén fontos szerepe volt a visszacsatolt zalai területeket illetően. Nem kétséges, hogy ő is a két világháború között megnyilvánuló magyar politikai elit hangulatának megfelelően foglalt állást és érvelt az említett kérdésben, hiszen a magyar nemzet iránt érzett mérhetetlen szeretetét és áldozatkészségét ismerve, aligha lehetett volna rá jellemző bármilyen más magatartásforma.

A magyar-jugoszláv örökbarátsági szerződés 1940 decemberében ideiglenesen még kérdőjelessé tette az ún. délvidéki területek visszacsatolásának gondolatát, azonban a következő hónapokban olyan események követték egymást, amelyek 1941 áprilisára gyökeresen megváltoztatták a helyzetet. Teleki Pál miniszterelnök tragikus halála talán a legjobban tükrözi egyrészt a magyar politikai mozgástér kaotikus állapotát, másrészt a magyar belpolitikai ellentéteket még a revízió gyakorlati megvalósításának kérdéseit illetően is. A történések alakulására azonban annak sem volt különösebb befolyása.

Közismert esemény, hogy 1941. április 6-án Hitler megtámadta és elfoglalta Jugoszláviát. A Mura mentén, a történelmi Vas és Zala megyék elcsatolt területein a német hatalomátvételhez a lakosság eltérően viszonyult. Jellemző volt, hogy a magyar nemzetiségűek és a magyar értékekkel rokonszenvezők nem a németeket várták. Ahogy e kérdés tanulmányozása során megkérdezett interjúalanyaim közül sokan egyértelműen fogalmaztak: az emberek a magyar felszabadulásban reménykedtek.² Nem véletlen, hogy április 6-a után számos küldöttség és egyén látogatta meg a trianoni határ menti magyarországi településeket, valamint a katonai és a hatósági szerveket azzal a céllal, hogy intézkedjenek a Mura mente Magyarországhoz csatolásnak ügyében. Akkor már a megyék illetékes vezetői is erőteljesen tevékenykedtek a magyar katonai alakulatok bevonulása érdekében. Egyebek mellett, 1941. április 14-én a Zala megyei küldöttség Teleki Béla főispánnal az élen terepszemlét tartott Alsólendván. Két nappal később, április 16-án sor került a Mura mente birtokbavételére. A magyar katonai alakulatok minden ellenállás nélkül birtokba vették az 1919-ben a délszlávok által megszállt területeket. A szervezetlen és szétzilálódott jugoszláv katonaság erejéből csak annyira futotta, hogy felrobbantották a Mura folyón átvezető hidakat. A történelmi alsólendvai és muraszombati járás visszakerülését az anyaországhoz a muravidéki magyar és magyar érzelmű lakosság méltóképpen megünnepelte. Minden nagyobb településen, és természetesen a városi rangú Alsólendván és Muraszombatban nagyszabású, látványos rendezvényeket szerveztek a felszabadulás tiszteletére. A szlovénok körében, főképpen a két világháború között szocializálódó fiatalabb nemzedék és a betelepítettek között az esemény természetesen ellenszenvet váltott ki, amely később egyeseknél ellenállássá minősült. A magyarok körében persze más volt a helyzet. Az alsólendvai ünnepi rendezvényről – egyebek mellett – a következőképpen tudósított a Zalamegyei Újság: „Alsólendván már a kora reggeli óráktól sűrű csoportok vonultak fel nemcsak a történelmi nevezetességű járási székhelyről, hanem a messze környékről is. Egész Lendva ünnepe és zászlóerdő borította a környéket. Sűrűn lehetett látni a jellegzetes népviseletben megjelent falusiakat és a magyar ruhaviselet színezte azt a tarka-barka képet, amelyet a tábori oltár körül összegyűlt közel 15.000 ember megjelenése mutatott. A templomi oltárnál Pehm József pápai prelátus, zalaegerszegi apátplébános öt pap segédletével szentmisét mondott, amiről fénykép is tanúskodik.”³Pehm (a későbbi Mindszenty) József feltehetően már néhány nappal korábban is járt a Lendva-vidéken. A Muraköz (a Mura és Dráva folyók közötti területről van szó) vonatkozásában a független usztasa horvát állam kikiáltása miatt bonyolultabb volt a helyzet, amire természetesen még rátérünk. A Muramellék, azaz a Muravidék tekintetében zökkenőmentesen történt minden.

Zala megye törvényhatósági nagygyűlésnek 1941. május 8-ai rendes, Zalaegerszegen megtartott ülésén a megyei főispán ünnepélyesen emlékezett a Mura menti területek visszacsatolásáról. Egyebek mellett

2 Mélyinterjúk a tárgyalat korszakban a Mura mentén élő személyekkel. Az interjúkat mintegy nyolcvan személlyel a szerző készítette (az interjúk egy részének összegzése 2005 őszére írásos formában is megjelent, Egy peremvidék hírmondói címmel).

3 ZALA megyei UJSÁG, Politikai napilap; Felelős szerkesztő: Herboly Ferenc. 1941. április 17.

a következőket hangsúlyozta: „Megnyitómát nem fejezhetem be anélkül, hogy különös szeretettel ne üdvözljem közgyűlésünk alkalmából vármegyénkhez április hó 16-án visszatért, az integer Zala vármegyéhez tartozó magyar és idegen ajkú testvéreinket, akiknek hűségéről és magyar hazájukhoz való ragaszkodásáról még a katonai megszállás előtt az alispán úrral együtt személyesen volt alkalmam meggyőződni. Életem egyik legfelemelőbb és legemlékezetesebb napja marad az a húsvéthétfő, amikor Alsólendván magyar testvéreink szemében nézhettem és láthattam örömkönnyeiktől csillogó szemükben a vármegyéhez, a magyar Hazához való mélységes ragaszkodásuk kifejezését. Szemtanúja voltam honvédeink a Murán felrobbantott hidak mellett csónakon történt bátor átkelésének és jelen voltam Belatincon honvédeink bevonulásakor és megkapó fogadtatásán.” Brand Sándor alispán is reményét fejezte ki, hogy az ideiglenesen bevezetett katonai közigazgatás biztosítja a lakosság nyugalma és visszacsatolt területén.

Az említett közgyűlés a Muraközről is tárgyalt, mivel ott még teljességében a katonai közigazgatást nem lehetett bevezetni. Az önállósult horvát állam is – amint már említettük – igényt tartott a területre, valamint ott a lakossági ellenállás is erősebbnek bizonyult. A közgyűlés alatt történt egy fontos esemény, ugyanis egy muraközi küldöttség 12.501 muraközi lakos aláírásával nyújtott át egy követelményt, amellyel arra kérték Zala vármegye főispánját, hogy a legsürgősebben juttassa el Horthy Miklós kormányzónak a muraköziek Magyarország iránti hűségnyilatkozatát. A nyilatkozatot a törvényhatósági közgyűlés nagy lelkesedéssel fogadta. Úgyszintén nagy ünnepléssel fogadták Pehm József lelkesítő beszédét, amelyben a tekintélyes bizottsági tag – egyebek mellett – főleg a Muraköz vonatkozásában, az onnan érkező küldöttség köszöntéseként a következőket mondta: „Amihez én hozzászólni kívánok, annak előzményeit elem tártá a vármegye alispánja. Ugyanő történelmi jellegű bejelentésével levonta a vármegye lelkéről a két évtizedes gyászleplet, csonka teste alul elemelte a szomorú mankót, a szemekről levonta a bánatkönnye fátylát, a kis-zalai és kis-magyar láthatár helyébe tágabb, nagy-zalai és nagy-magyar horizontot nyitott. Ezt teszi akkor, amidőn álmaink álmáról, a Szent Korona gyöngyszemeiről, Alsólendva és a Muraköz sorsfordulójáról megemlékezik. Szeretném, ha minden mondatomat és szavamat a tárogató bűvösségébe mártathatnám, ha velőig és szívgyökerekig hatolhatnék... A magyar ember lelkébe, testébe, életébe akkor vonul be igazán a tavasz megifjító, boldog életárama, ha a feje felett megjelennek a tavasz első fecskéi és a régi ház ismert eresze alatt keresi a régi fészket, régi otthont. Ez valósul meg ma itt nálunk. Dicsőséges emlékeztű Zrínyi Miklós, derék, hűséges, vallásos muraközi népének első fecskéi szálltak el hozzánk és keresve két évtizedes zimankó után a régi hazát, a régi ereszt, régi fészket, ide szálltak a Tekintetes Vármegye öreg székházába, hogy Murán innen, Murán túl tavaszt jelentsenek... Az első fecskék nem sokan vannak, de tízezrek nevében jöttek és a nyomukban a tavasz tör elő. Csáktornya, Perlak, Légrad, Szentilona és a Zrínyi-erdő üzenetét hozzák. A Zrínyiek vértanú és száműzött életfáját, Gasparich Márk barát tüzes lángolását. A déli ellenség, a török felégette, szerb felrobbantotta a Mura és a Dráva hídjait. Addig is, amíg a vármegye felépíti ezeket a hidakat, a muraközi nép április 27-én kemény néphatározatával és mai útra kelésével a szívével vert hidat az ezeréves haza irányában. Sebet hoztatok Muraköz első fecskéi? Tudjuk: gálád ellenség ütötte. De mély és sajtó a mi sebünk is, mert trianoni elvesztések és mérhetetlen szenvedések ütötte. De a régi fészkek nem hűlt ki, melegen tartottuk számotokra. És ez az első fecskejárás az öreg vármegye legboldogabb napja.”⁴

A hangzatos beszédet követően Pehm (Mindszenty) József a törvényhatósági közgyűlés véleményéről szólt az új miniszterelnök, Bárdossy László kinevezését illetően, amiből érződik a későbbi magyar egyházfő általános nemzetpolitikai álláspontja is. Amint már közvetve utaltam arra, ahhoz nem fér kétség, hogy Pehm a két világháború közötti időszak legáltalánosabb érzését fogalmazta meg és képviselte. Az akkor is igaz, ha tekintettel a tényleges körülményekre és a reális helyzetre irreális politikai célkitűzést vallott a revízió tekintetében: a történelmi Magyarország határainak teljes visszaállítását. A visszacsatolások miatt eufórikussá vált hangulatban az ilyen magatartásformát mai távlatokból aligha szabad téveszmének

4 ZML – Zala vármegye törvényhatósági közgyűlése 1941. május 8-án tartott rendes ülésének jegyzőkönyve, 663.

minősíteni, hiszen a Trianon utáni értelmiségi elit sebei rendkívül mélyek voltak. Az igazsághoz tartozik azonban, hogy a Muraközben akkoriban már a lakosság jelentős része – sokkal nagyobb arányban, mint a Muravidéken – magyarellenes beállítottságú volt. E jelenségnek mély történelmi okai és összefüggései vannak, amelyekre ezúttal nincs mód bővebben kitérni.

Pehm József apátplébános az említett törvényhatósági ülésen Bárdossyval kapcsolatosan a következőket hangsúlyozta: „Idők jele az, hogy diplomata lép a magyar kormányrúd mellé, a kormány élére. Abban a reményben és várakozásban állunk mögéje, hogy mint külügyminiszter és a kormány feje minden erejét latba veti azért, hogy a kormányzói kiáltvány szellemében a Délvidék és benne a Dél-Zala határai mindenben és mindenütt a Szent István kitűzte, ezeréves történelmi határok legyenek. Azt pedig ne felejtse senki, hogy az ép, integer Magyarországhoz, amelyről soha le nem mondunk, az ép vármegyék testén keresztül vezet csak az út.”

A Muraköz kérdése a következő hetekben, hónapokban Zala megye törvényhatósági testülete vezetőségét élénken foglalkoztatta, mivel a katonai közigazgatás, illetve a megyéhez történő teljes integráció nem volt lehetséges. Aligha vitatható, hogy jól megszervezett akció keretében, 1941 májusának utolsó harmadában 33 muraközi község harminchárom táviratot intézett Horthy kormányzóhoz, amelyekben kérték a vidék betagolódását a magyar államszervezetbe. Az egyik fontosabb érvelési szempont, elége érdekes módon, a muraközi horvát nyelvjárás iránti aggodalom volt a Varasd-vidéki, illetve zagorjei „horváttal” szemben.⁵ Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az ilyen magyar magatartásformát később, az egypártrendszer időszakában, az ún. utódállamokban a magyar vezetés asszimilációs politikát szorgalmazó megnyilvánulásának minősítették.

Természetesen erőteljes propaganda folyt annak érdekében, hogy a nyolcszáz éves történelmi kötődésre hivatkozva, a túlnyomórészt horvátok lakta Muraköz ismételten Zala megye részét képezze. Ennek érdekében 1941. július 5-én – 115 törvényhatósági bizottsági tag indítványozására – rendkívüli törvényhatósági közgyűlést hívtak össze Zalaegerszegen, ahol a vitaindító beszédre Pehm Józsefet kérték fel.⁶ Felszólalásának bevezető részében hangsúlyozta Muraköz hovatarozásának általános jelentőségét, majd utalt arra, hogy a területért folytatott küzdelem nem csak a megye, hanem az egész ország érdeke. Hangsúlyozta a történelmi jog fontosságát, hiszen szerinte a Muraköz „896 óra magyar föld”. A határvédelemmel kapcsolatosan a következőképpen szól: „Az új Magyarország, amelyről annyit beszélünk most, komoly határvonalakra rendezkedjék be! Az elmúlt negyed század alatt fegyveresen kandikáló ellenségtől négy oldalról övezett, nyitott pusztá ház volt a szomorú Csonka-Magyarország. Szőregnél és Rédcicsnél a libaőrző magyar kislány nem vette észre a fűben futó határvonalat és a granicsárok fegyvereitől a magyar kislány vére festette azt láthatóvá. A Mura nem határ, nyáron átgázolható. A Dráva komoly határ. A Mura mellett nincs embererdő, tömött élőösvény, megette az egyke. A Dráva mellett 8-10 gyermekes családok élnek, évszázados Zrínyi-katonák leszármazottai. Zalának egyetlen honvédelmi övezete a Muraköz. Van természetes határ, élet és vitézi hajlam. Alig kerestek itt elő valamit sietőbben a ládákból, mint a magyar vitézségi érdemeket és alig várnak valamit inkább, mint a vitézzé avatást.”

Pehm a továbbiakban megjegyezte, hogy 1910-ben a 90 ezer muraközi lakosból 8 ezer volt magyar nemzetiségű és 22.577 magyarul beszélő. Véleménye szerint azonban a nyelvi kötődés nem lehet mérvadó a területi hovatarozás kérdésében. A „mindent vissza!” jelszó szószerinti értelmezését tükrözi Pehm érvelése, hogy 1938 óta az ún. „trianoni iránynak” lejárt az ideje, és „ha a Muraköz esetében bárki is kevesellené a kis lélekszámú magyar nemzetiségű, illetve magyarul is beszélő polgárt, „az annyit jelentene, hogy a még ellenséges kezekben lévő vármegyékből 9-ről örökre lemondunk, hiszen Árvától Fogarasig ennyi megyében gyengébben áll a magyar nyelv, mint a Muraközben.” Magyarországnak a

5 Zala Megyei Levéltár (a továbbiakban: ZML) – XIV/23. Teleki Béla főispán magániratai

6 ZML – Zala vármegye törvényhatósági közgyűlése 1941.július 5-én tartott rendkívüli ülésének jegyzőkönyve, 665.

Muraköz iránti jogát a vidék hűségének bizonygatásával támasztotta alá. Hangsúlyozta: „A Muraköz magyar, mert magyarul érez. 1941. április 27-én 4 ezer katonakorú férfiú faluja táblája alatt vonult fel Csáktornyára magyar zászlók alatt harsogva proklamálták, hogy a Muraköz magyar, és ahogy a Zrínyi-emlékmű felé táncolva, zárt menetben felvonultak, és egy öreg muraközi elmondta nekem: Azért jöttünk, hogy fölemeljük ezt a nagy dicsőséget – ezt én életem egyik legnagyobb élményeként őröm. Május 11-én 10 ezer ember ünnepel magyar zászlók alatt Perlakon. A honvédünnepségen 17 ezer ember vett részt Csáktornyán és csak úgy pompázott ott a magyar ruha. És ezek mind fényképpel igazolhatók és igazoltak. 26.764 tizenhat éven felüli egyén követelte aláírásával a végleges magyar megoldást. Belicát, Muraszterdahelyt korábban irányzatosan úgy emlegették, mint délre vonzó községeket. És az előbbinek öthatoda, az utóbbinak kétharmad része nyilatkozott meg Magyarország mellett. A minap visszakérült Stridó-vidék 7 ezer lakosából 4800 tizenhat éven felüli tett hitet Magyarország mellett...”

A Muraközre vonatkozó vitaindító felszólalásának második felében Pehm nyilvánosan feltette a kérdést, hogy az adott helyzetben nemzetpolitikai szempontból „mit lehet és mit nem?” tenni. Ez is arra utal, hogy azokban a napokban, hetekben az említett tájegység politikai hovatartozása a magyar bel- és külpolitika egyik legfontosabb kérdése volt. Pehm (Mindszenty) József egyik válasza az említett kérdésre az volt, hogy „nem lehet cserélni”. Politikai körökben ugyanis akkoriban állítólag felvetődött a Muraköz esetleges kompromisszumos megoldása, azaz feladása, ami Pehm számára elfogadhatatlan volt. Ezzel kapcsolatosan példákat hozott fel, majd Teleki Pál ismert mondatait idézte: „Ami már az enyém, azt nem adom. Ami még nincs itt, azt kivárom. A szent dolgok nem cseretárgyak!” Másik érvként a következőket mondta: „Az esetleges jelentkező elgondolás, hogy Horvátország ismerje el Muraközre a mi történelmi jogunkat és ennek ellenében az övé lesz a Muraköz tényleges birtoklása, a történelmi gondolkodás szemüvegén át teljesen elfogadhatatlan és ellene a szentistváni gondolat, a kormányzói kiáltvány, Muraköz népének hűsége alapján a leghatározottabban tiltakozik a vármegye... Mi elismerjük, hogy a nemzetnek barátokat szerezni felette hasznos és bölcs, de mert a jól rendezett szeretet magunknál kezdődik, a barátságunk a halála és nem a megszövése lenne, ha a magunk ezeréves jogait, a jövőt biztosító komoly határt és erkölcsi kötelezettségeinket gyengítenők. A barátság, még ha századok állnak is mögötte, múlandó, de a nemzet jövőjének és birtokállományának meg kell maradnia... Ha Horvátországhoz barátságot akarunk szőni, keresse azt az új állam, és ha keresi, mi szívesen viszonzunk, kereskedelmi szerződés keretében, anyagiakban tegyük, de ne elidegeníthetetlen javakban. Nincs ma magyar földön senki, aki egyetlen tapodtat, egyetlen lelket odaajándékozni, elcserélni jogosítva volna. Az ezeréves ország és vármegye hűséget kíván a Muraköztől. A Muraköz a két évtizedes rabsága idején ragyogóan hűségesnek találtatott. Vajon hűségéért a kormány és a vármegye cserében hagyhatja-e? Revíziós mozgalmaink komolyságán rést nem üthetünk, az ország-rendezés kezdetén magunk ellenében egy lemondással a legborzalmasabb fegyvert ki nem szolgáltatjuk.”

Pehm József nagy lelkesedéssel fogadott vitaindító beszéde után a közgyűlés határozatot fogadott el arról, hogy „a Muraközt a megye integráns részének tartja és arról soha le nem mond”, amiről a kormányzót, a miniszterelnököt, az Országgyűlés mindkét házának elnökét, a belügy- és a honvédelmi minisztert értesítették.

Ismételten hangsúlyozzuk, hogy abban az időszakban a Muraköz kérdése Magyarország legfelsőbb politikai és katonai köreit is erősen foglalkoztatta. Ez alkalommal mellőzve a kérdés mélyebb elemzését, megállapíthatjuk, hogy nehéz volt bel- és külpolitikai szempontból egyaránt megnyugtató álláspontra helyezkedni, hiszen már a magyar bevonulást illetően is érződött a bizonytalanság, ami a Jugoszlávia elleni hadba lépés ügyében tartott rendkívüli minisztertanácsi ülésen (1941. április 10.) észlelhető volt. A bevonulást illetően akkor valószínűleg Werth Henrik gyalogsági tábornoknak, a honvédvezérkar főnökének a véleménye meghatározó volt, aki a Muraközbe történő bevonulás mellett érvelt.⁷ A kérdést

7 Magyar Országos Levéltár – Minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1941. április 10.

illetően – német hadvezetés mellett – a német diplomácia álláspontja is rendkívül fontos volt, ezért Sztójay nagykövet többször is tárgyalt a német külügyminisztérium vezetőivel. Az egyik beszélgetésből kiderül, hogy Bárdossy miniszterelnök Muraköz kérdésében kész volt az önálló horvát állammal „baráti tárgyalásokat” kezdeni.⁸ Erről a magyar minisztertanács 1941. április 13-án tárgyalt, és akkor még – bizonyos feltételek, főleg a vasúti forgalomban követelt kedvezmények fejében – úgy határozott, hogy „a Muraközre szuverenitásunk elvileg fenntartandó, azonban a terület teljes igazgatását akár meghatározott hosszabb időre, akár időtartam-megjelölés nélkül ideiglenes jelleggel átengedjük a horvátoknak”⁹. Feltehetően erre vonatkozhatott Pehm (Mindszenyhy) József idézett, erélyes ellenérvelése, tiltakozása.

Muraköz tekintetében jelentős változás történt 1941. július 9-én, amikor ott is bevezették a magyar katonai közigazgatást. Ezt Zala megye törvényhatósági kisgyűlése – amelyen Pehm József is jelen volt –, miután az eseményt a főispán bejelentette, nagy meglepéssel és éljenzéssel fogadta.¹⁰ A katonai közigazgatás a vidék esetében nem volt túlságosan hosszú életű, hiszen ismereteink szerint 1941. augusztus 29-én már Csáktornyan búcsúzkodott annak tisztikara. Arra az alkalomra – a főispán és az alispán mellett – Pehm József prelátus is autóval leutazott.¹¹

Pehm József azt is fontosnak tartotta, hogy a vidék egyházi vonatkozásban kedvezőbb helyzetbe kerüljön. Ugyanis a terület a zágrábi érsekséghez tartozott, ami nyilvánvalóan komoly akadályt jelentett a magyar nyelvi és kulturális értékek létrehozása, alakulása szempontjából. A vallásos lakosságra óriási hatása volt a Zágráb által képzett és kiküldött horvát papoknak. Pehm a Zala megyei Újság 1941. július 19. számának vezércikkében mélyrehatóan foglalkozott Muraköz egyházi hovatartozásának a kérdésével. Említett írásában vázolta a vidék egyházi szerveztségének alakulását a 13. századtól 1941-ig. Utalt azokra a sikertelen törekvésekre, amelyekre a szombathelyi püspökség megalapítása után sor került a Muraköznek a zágrábi érsekségtől történő függetlenítés tárgyában. Véleménye szerint a vidék visszacsatolása Magyarországhoz e tekintetben is új lehetőséget jelentett. Ezzel kapcsolatosan eszmefuttatását a következőképpen fejezte be: „Most az ügynek a kulcsa Budapesten és Rómában van. Horvátország külön útra lépett, nincs ok, miért gyakoroljon egyházi jogokat itt idegen állam főpapja.”¹²

Zala vármegye törvényhatósági bizottsága – kiegészülve a visszacsatolt területek képviselőivel – 1941. december 5-én tartotta ünnepélyes alakuló közgyűlését. Teleki Béla főispán köszöntőjében többször is hangsúlyozta a megye visszakerült részeinek fontosságát az ott élő lakosság boldogulása szempontjából, valamint a legfelsőbb megyei testület működése tekintetében.

A zalai törvényhatósági nagygyűlés 1941. december 11-én számos intézkedést hozott, ami a visszacsatolt területek iránti fokozott figyelmet és támogatást bizonyítja. Egyebek mellett Pehm József, valamint két bizottsági tagtársa Csertán Ferenc és dr. Thassy Kristóf indítványozására, a megye – Muraköz visszakerülésének haláljából és emlékére – anyagi kötelezettséget vállalt két nagycsaládos, a visszacsatolt területekről származó fiatal beiskolázására a honvéd hadapródiskolába. Példaként megemlíthjük még, hogy a visszacsatolt területek törvényhatósági rangba tartozó közutjainak karbantartására Zala vármegye közgyűlése jóváhagyta 130.000 pengő kölcsön felvételét, amelyet a kereskedelmi és közlekedési miniszter utalt ki. A területnek a telefonhálózatba történő bekapcsolásáról, illetve a hiányosságok kiegészítéséről is

8 Sztójay Döme berlini magyar követ jelentése a M.Kir. Külügyminisztériumnak a németek álláspontjáról a jugoszláv-magyar szerződéssel kapcsolatban. In: Horthy-Magyarország részvétele Jugoszlávia megtámadásában és megszállásában 1941-1945. Dokumentumgyűjtemény Főszerkesztők: Dr. Liptai Ervin vezérőrnagy és Fabijan Trgo altábornagy – Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1986. (15. old.; megjelölt forrás: Országos Levéltár (OL) K 63-Küim.pol. 1941 16/7 6878. Gépelt, eredeti)

9 Horthy-Magyarország részvétele Jugoszlávia megtámadásában és megszállásában 1941 – 1945. Zrínyi katonai Kiadó, Budapest – 1986 (80. old.)

10 ZML – Zala megye törvényhatósági kisgyűlésének 1941. július 9-én tartott ülésének jegyzőkönyve (667)

11 Zala megyei Újság. 1941. aug. 29. (2. old.)

12 Zala megyei Újság. 1941. július 19. (1. old.)

határozott a testület, és e célból elrendelte 60.000 pengő összegben a hitelfelvételt. Pehm József javaslatára a törvényhatósági testület az 1942. évi költségvetésben a Nagykanizsa, Keszthely és Zalaegerszeg gimnáziumban tanuló, a visszacsatolt területekről származó 13 diák részére 3.500 pengő évi segélyt biztosított.¹³

Mai szemszögből is széles látókörű törekvésnek minősíthető, hogy egy 1942 februárjában elfogadott közgyűlési határozatban – úgyszintén dr. Thassy Kristóffal együtt – Pehm József olyan indítvánnyal rukkolt elő, hogy a Muraközben szolgálatot teljesítő tisztviselőket arra kötelezzék, hogy az 1942. év végéig a „Muraköz nyelvet”, tehát a horvát nyelvet sajátítsák el. Továbbá azt is javasolta, hogy annak megvalósítása érdekében tanfolyamokat szervezzenek. Feltételezhetjük, hogy a javaslat a muravidéki szlovén nyelvjárás elsajátítására is vonatkozott, ami ilyen vonatkozásban elsősorban a belatinci szolgabírói kirendeltség területét érintette.¹⁴

Pehm beszédei, javaslatai alapján – még ha azokkal a manapság teljes egészében nem is lehet egyetérteni – a Mura menti területeket illetően számos fontos kérdés kerül megvilágításra, ami az adott korszak objektív megismerése szempontjából rendkívül fontos. Azzal kapcsolatosan, hogy Tóth Péter képviselő a megyéhez visszakerült járásek idegen ajkú lakossága körében észlelhető nyugtalanító körülményekre utalt (amelyeket „lelkiismeretlen izgatók alattomos munkájának” minősített), Pehm József az 1942. május 15-ei megyegyűlés napirend előtti indítványában a következőket mondta: „A Szent Istváni gondolat szellemében megbocsáthatunk mindenkinek, aki egyénileg vétkezett, de akik mások körében kontaktak, vagy kontaktak, azoknak nincs helyük a visszakerült területen. A Murán innen ismerünk dobrovoljac, szlovén, vend és magyar kérdést. A dobrovoljacok iránt részvétet érzek, mivel Isztriából vetette ide őket az idő, nem maguk szántából jöttek. Most megint belekerültek az idők viharába. De természetesen szívesebben látunk a helyükön is magyarokat. A vendek derék, vallásos, szorgalmas, államhű elemek. Nem volt és nincs velünk semmi bajunk. 1919 óta folyik azonban északról egy ún. szlovén beözönlés természetes úton és betelepítéssel a zalai részekre. Ennek eredménye az lett, hogy a Lendva-vidék 18 magyar községe nincs többé. Nyelvileg vegyes községek vannak helyettük. A magyar lakosság sem kapott a jugoszláv uralom alatt a két magyar nádor birtokából semmit, mert akkor a Balkánon éltek; most a magyar uralom alatt meg azért nem, mert Európában élünk. Ők azonban azt nem értik, hogy akkor számukra öt kivándorlási iroda működött egyszerre Alsólendván, és most a magyar világban se jussanak semmihez. Járnak is szüntelen a rédicsi hercegi felügyelőséghez, kérdezgetve: hol lesz az ő birtokuk. A helyzet nem könnyű; jelentős birtok ott már nincs, összeházasodások történtek, bizonyos megfontolások is érvényesültek. De egyéni revízió alá kellene venni a szlovénoknak történt juttatásokat, a jugoszláv demarkáción túl. A demarkáción innen Szentgyörgyvölgye táján kellene eladó tulajdonokat a közjóléti szövetkezet pénzén megvásárolni és oda második vonalat rögzíteni. A Mura-híd készüljön el mielőbb. A Muraközben elharapózott a próbaházasság, Csáktornyan és vidékén elterjedtek a baptisták. Itt hibák vannak. A vármegye tegyem meg mindent a Muraköz egyházi elcsatolásáért, e nélkül a becikkelyezés nem megnyugtató.”¹⁵

Pehm a Muraközzel kapcsolatosan mások véleményét is kikérte. Érdekességként említem, hogy néhány esztendeje levélben megkeresett Boleratzky Lóránd, zalaegerszegi születésű jogász, akinek személyes élményei vannak, voltak Mindszentyvel kapcsolatosan. Azonban ezúttal csupán arra kívánok utalni, hogy két levélmásolatot is eljuttatott hozzám, amelyeket a korabeli apátplébános és az ő édesapjának címezte, aki feltehetően a tanára volt. A levelekben a Muraközre vonatkozó információkat kért, ami széleskörű tájékozódási törekvéseire utal.

13 ZML – Zala vármegye törvényhatósági közgyűlése 1941. december 11-i ülésének jegyzőkönyve (674)

14 ZML – Zala megye törvényhatósági közgyűlése 1942. február 12-i ülésének jegyzőkönyve (677)

15 ZML – Zala megyei Törvényhatósági Közgyűlés 1942. május 15-ei ülésének jegyzőkönyve (681)

A Zala megyei törvényhatósági közgyűlés jegyzőkönyveiből az is kiderül, hogy 1942 után Pehm József már kevésbé volt jelen az üléseken. Teendői, küldetése a későbbiek során máshová szóltották.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a későbbi primás, esztergomi érsek erősen a szíven viselte az I. világháború után Zala vármegyétől elszakított területek visszaszerzését, az említett vidékek teljes körű integrálódását a megye gazdasági-kulturális életébe és közigazgatásába. Ennek érdekében erélyes felszólalásai ismertek (főleg a Muraköz vonatkozásában). Pehm (Mindszenty) József tevékenységét az 1941-ben bekövetkező terület-visszacsatolások tárgyában nyilvánosan is elismerték. Zalaegerszeg megyei jogú város képviselőtestülete 1941. május 25-ei üléséről a későbbi egyházfő szerepével kapcsolatosan a megyei napilap – egyebek mellett – a következőket közölte: „Sokat fáradozott az alispán a főispánnal együtt ez eredmény eléréséért, de kivette a munkából részét Pehm József pápai prelátus is, aki, mint névtelen harcos, minden erejével és igyekezetével munkálkodott Zala megye régi határainak visszaállításán.” A képviselőtestület Pehm tevékenységéért nyilvánosan is kifejezte háláját.¹⁶

Úgyszintén megkérdőjelezhetetlen Mindszenty József egyértelmű és rendíthetetlen hazaszeretete. Nála természetesen a hazát a Kárpát-medence, azaz a történelmi Magyar Királyság képezi, amelynek – véleménye szerint – egyetlen négyzetméternyi területét sem lett volna szabad elveszíteni. Ragaszkodása „az ezer éves határokhoz” mai szemmel nézve ugyan irreálisnak minősíthető, azonban nem szabad a korabeli politikai miliőt és a mai távlatból történő vizsgálódást összekeverni vagy annak alapján általánosítani.

Vollein Ferenc:
Mindszenty

¹⁶ Zala megyei Újság. 1941. augusztus 26. (1. old.)

W. Károlyi